

parfumerera [The Shadow of the Perfume Apprentice]. Moscow: Algoritm [in Russian].

4. Karsavin, L. (2003). *Put Pravoslavija [Way of Orthodox Christianity]*. Moscow: OOO «Izdatelstvo AST»; Harcov: «Folio» [in Russian].

5. Russo, J.-J. (2006). *Ispoved. Progulki Odinokogo Mechtatelja. Rassuzhdenie o naukah i iskusstvah. Rassuzhdenie o neravenstve [The Confessions. Reveries of a Solitary Walker.*

Discourse on the Arts and Sciences]. Moscow: NF «Pushkinskaja biblioteka»: AST: AST MOSKVA [in Russian].

6. Justice // *Filosofiya: Entsiklopedicheskiy slovar [Philosophy: encyclopedic dictionary]*. A.A. Ivin (Eds.). Moscow: Gardariki [in Russian].

7. Schopengauer, A. (2007). *Volya kak mir i predstavlenie [The World as Will and Representation]*. Aforizmy zHITEYSKOY mudrosti [Aphorisms of worldly wisdom]. Moscow: Eksmo; SPb.: Midgard, 2007.

С. П. Харченко

НЕСПРАВЕДЛИВОЕ ДЕЙСТВИЕ И ЕГО ЛЕГИТИМАЦИЯ В МЕЖДУНАРОДНОМ ПРОСТРАНСТВЕ: ФИЛОСОФСКО-ПРАВОВОЙ КОНТЕКСТ

В данном исследовании осуществляется концептуализация феномена действия как несправедливого, определяются механизмы его легитимации в международном пространстве. Ключевой задачей исследования является измерение уровня легитимации несправедливого действия в современном международном социуме. В статье показано, что в первобытном обществе понимание справедливости было сопряжено с безусловным исполнением определенных правил, предписаний. Справедливость рассматривалась как четкое следование обычаю, ритуалу. В этот же период выделения из рода отпочковываются отдельные индивиды. В Древней Греции понятие «благо» отдаленно приравнивалось к справедливости. В общественном сознании понятие «благо» постепенно преобразуется в требование наказания за нарушение общей нормы. Такую модель блага назвали «ретрибутивной». Христианская мораль при этом допускала равенство всех людей перед Богом, а феодальная мораль заложила базовые основы пропорциональной справедливости. Квинтэссенцией этой модели является «благородное происхождение», в буржуазном обществе справедливость предусматривает правовое равенство индивидов в гражданском обществе. Несправедливость определена как неразумность общественной жизни; ее можно следует понимать как общий безнравственный знаменатель всех социально неупорядоченных отношений между людьми, последнюю безнравственно-апелляционную инстанцию в общественных делах. Она совпадает с безнравственностью в ее проекции на социальную сферу, является отсутствием добродетели у социальных институтов.

Ключевые слова: легитимация, международное пространство, несправедливое действие, несправедливость, равенство, справедливость.

С. П. Харченко

НЕСПРАВЕДЛИВА ДІЯ ТА ЇЇ ЛЕГІТИМАЦІЯ В МІЖНАРОДНОМУ ПРОСТОРІ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ КОНТЕКСТ

Вступ. В даному дослідженні здійснюється концептуалізація феномена несправедливої дії, визначаються механізми її легітимізації в міжнародному просторі. **Мета і завдання:** однією з головних цілей роботи є вимірювання рівня легітимізації несправедливих дій в сучасному міжнародному соціумі. **Методологія дослідження:** автор застосовує філософсько-правовий підхід, оскільки ця проблема недостатньо висвітлена у філософії права. Також концепти «справедливість» і «несправедливість» передбачали застосування культурно-історичного і компаративного підходів. **Результати дослідження.** В статті показано, що в первісному суспільстві розуміння справедливості базувалося на безумовному виконанні певних правил, норм. Правосуддя розглядалося як чітке дотримання традицій, ритуалу. У Древній Греції концепція «блага» віддалено нагадувало правосуддя. В суспільній свідомості ця концепція поступово перетворюється на вимогу покарання за порушення загальних правил. Дана модель блага представлена як ретрибутивна. Християнська мораль репрезентує справедливість як рівність усіх людей перед Богом, а феодальна мораль є пропорційною справедливістю. Квинтесенцією цієї моделі є «благородне походження». В буржуазному суспільстві справедливість забезпечує правову рівність осіб у громадянському суспільстві. **Висновки.** Несправедливість визначається як нерозумність суспільного життя; її слід розуміти як спільний знаменник всіх соціальних неупорядкованих аморальних стосунків між людьми, як останню аморально-апеляційну інстанцію в суспільних справах. Воно збігається з аморальністю в її проекції на соціальний сектор, являється відсутністю чеснот в соціальних інституціях.

Ключові слова: легітимізація, міжнародний простір, несправедлива дія, несправедливість, рівність, справедливість.

УДК 140.8 (045)

Т. Г. Шоріна

АНТРОПНИЙ ПРИНЦИП І ФІЛОСОФІЯ КОСМІЗМУ: ОНТОЛОГІЧНІ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Національний авіаційний університет, tshorina@gmail.com

Анотація. У статті досліджуються метафізичні аспекти космологічних та філософських дискусій у розумінні Космосу як «людиновимірної» системи світу в контексті змісту сильного антропного принципу. Доведено, що принцип доцільності в антропній картині світу не співвідноситься з антропоцентризмом та телеологією. Критично осмислено натуралізм еволюціоністів у розумінні свідомості та людини. Наголошено, що принцип цілепокладання лежить в основі розвитку лише соціальної форми життя. Проаналізовано морально-етичні імперативи діяльності людини в її земному та космічному призначенні.

Ключові слова: антропний принцип, космологія, Всесвіт, людина, життя, свідомість, глобальна еволюція, натуралізм, матеріалістична діалектика, гуманізм.

Вступ

Антропний принцип – один із принципів сучасної космології, навколо якого з кінця ХХ ст. і до наших днів невпинно точаться світоглядні дискусії. Формулювання цього принципу зумовило сплеск антропологічних версій, які розглядаються як антикоперніканські. Антропний принцип дає можливість вирішити проблему взаємозв'язку між глибинною структурою Всесвіту, що еволюціонує, та існуванням у ньому людини (суб'єкта, що пізнає, спостерігача). Цей

підхід в космології пояснюється новою методологією: в класичній науці включення людини в контекст космологічних міркувань вважалося метафізичним залишком «антропоцентризму», а, отже, не приймалося за науковий аргумент. У постнекласичній космології ситуація змінилася.

Термін «антропний принцип» запропонував англійський математик і теоретичний астрофізик Б. Картер у доповіді на симпозіумі в Кракові 1973 року на честь 500-річчя М. Коперника. Він сформу-

лював антропний принцип у відповідь на принцип М. Коперника, згідно з яким люди не займають центральне привілейоване становище у Всесвіті. У поясненні Б. Картера позиція людини, хоча і не є «необхідно центральною», але в певному сенсі «неминуче привілейованою» (Картер, 1978: 370). Ученим були сформульовані «сильний» і «слабкий» варіанти антропного принципу. Останній має такий зміст: «...Всесвіт (й, відповідно, ті фундаментальні параметри, від яких він залежить, повинен бути таким, щоб у ньому на деякому етапі еволюції допускалося існування спостерігачів» (Картер, 1978: 373). Дане формулювання й викликало багато різноманітних тлумачень і оцінок, зокрема, телеологічного характеру. Підставою став науковий факт, що структура Космосу вельми чутлива до найменших трансформаційних змін числового значення констант. Учені з'ясували, якби ці параметри відрізнялися від своїх спостережуваних значень лише на невелику величину, то було б неможливим існування у Всесвіті ні атомів, ні зірок, ні галактик, ні виникнення умов для життя. Відповідно, доцільність вбачалася в улаштуванні як законів фізики, так і початкових умов таким чином, щоби гарантувати появу та еволюцію життя. Як зазначили у зв'язку з цим З. Стежко та Г. Стежко, «наука зіткнулася з великою групою факторів, роздільний розгляд яких складав враження незрозумілих випадкових збігів, що межують із дивом» (Стежко, 2005: 91). Якщо вважати наявність фізичних констант випадковим збігом, то можна говорити про множинне виникнення всесвітів, у кожному з яких випадково реалізуються випадкові значення фізичних констант, фізичних законів тощо. Якщо ж визнати, що у Всесвіті від самого початку закладена логіка появи розумного життя, то це значить, що в народженому Всесвіті потенційно було закладено його майбутнє. Тоді процес світового розвитку таки набував цілеспрямованого характеру.

Актуальність даного дослідження обумовлена міждисциплінарним характером дискусій щодо основ і розуміння антропного принципу, його вивчення зачіпає фундаментальні проблеми, що виходять за межі космологічної сфери пізнання.

Мета і завдання

Навколо антропного принципу склалися полярні думки й оцінки. Залишилось відкритим питання, чи повинно наукове співтовариство вважати антропні аргументи, тобто виражену в явній формі апеляцію до існування та діяльності людини, принципово новим підходом до вивчення світу; чи є необхідність розглядати наш Всесвіт як самоорганізовану «людиновимірну» систему відповідно до принципів постнекласичної науки (Казютинський, 2000: 149). Поки в науці, наголошує В. Казютинський, лише напрацьовуються знання, які можуть допомогти позитивно відповісти на ці питання. Проте, як зазначалося раніше, характер цих питань має не стільки загальнонауковий, скільки всезагальний характер. Доведення антропного принципу змушує фізику виходити на метафізичний рівень узагальнень. Не дивно, що до відповідних дискусій приєдналися філософи, оскільки метафізика традиційно є їхньою сферою знання. Розроблення антропного принципу потребує вироб-

лення цілісного погляду на світ, а в такому разі не можна обійтися без гуманітарних смислів, адже йдеться про ключові для філософії (та теології) категорії, як людина і світ, мислення та буття, свідомість та матерія, смисл життя та його призначення, свобода та обов'язок, життя та смерть, майбутнє людства тощо. Протягом свого існування філософія та наука творчо взаємодіяли одна з одною, будучи формами людської свідомості та способами пізнання світу. Тільки в абстракції та уяві, що не відповідає дійсності, – писав В. Вернадський, – наука та науковий світогляд можуть тяжіти самі до себе, розвиватися крім участі ідей і понять, розлитих у духовному середовищі, створеному іншим шляхом. Говорити /.../ про заміну філософії наукою або навпаки, можна лише в ненауковій абстракції (Вернадський, 2004: 103). Думку про взаємозбагачення філософії та науки підкреслюють і сучасні вчені Л. Дротянко та М. Садовий: «сучасні досягнення фізико-математичних наук з ще більшою мірою точності дають уявлення про Всесвіт, а філософське їх осмислення дозволяє уточнити загальну наукову картину світу» (Дротянко, Садовой, 2007: 16).

Історія духовної культури ще на межі ХІХ-ХХ ст. надала яскравий приклад синергії філософського (зокрема, художнього, релігійного) світогляду з науковим мисленням у спробах осмислення людини та Космосу як єдиного цілого. Мова іде про філософію російського космізму, яка інтегрувала в собі східні та західні космічні світоглядні орієнтації. Особливий її внесок у культуру пов'язаний з розробленням ідеї освоєння фізичного космосу науково-технічними засобами з метою «порятунку» людства (Казютинський, 2007). Російський космізм як класична версія філософії космізму став витком сучасного космізму, який відрізняється деякою мірою трансформованими (через вплив сучасної космічної практики) світоглядними установками.

Метою статті є з'ясування проблемних аспектів космологічних та філософських дискусій у розумінні Космосу як «людиновимірної» системи світу в контексті змісту «сильного» антропного принципу. Досягнення мети потребує формулювання низки конкретних завдань: 1) уточнити розуміння людиновимірного характеру Всесвіту в космології та проблему його відповідності принципу антропоцентризму; 2) розглянути проблему застосування ідеї доцільності та цілепокладання до систем природи; 3) з'ясувати філософсько-онтологічні основи в питанні смислу існування космологічної доцільності та ролі свідомості, спостерігача; 4) виявити розбіжності діалектико-матеріалістичного та натуралістичного підходів до розуміння природи та сутності соціальної форми життя; 5) в контексті філософії космізму розглянути підходи до проблеми смислу життя та призначення людини як соціальної та космічної істоти; 6) конкретизувати діалектико-матеріалістичну концепцію об'єктивної ролі свідомості (мислячої матерії) в системі світової взаємодії, репрезентовану Е. Ільєнковим.

Аналіз досліджень

Космізм, який розуміється як філософська ідея зв'язку людини і космосу, пронизує філософію від античності. Антропний принцип передбачає розгляд

еволюції Всесвіту через кінцеві причини та як один з аргументів в обґрунтуванні концепції глобальної еволюції. У філософії розгляд процесів, що спрямовані на своє втілення й реалізацію сутності, здійснюється за допомогою поняття мети і доцільності. Так, ідея доцільності щодо процесів еволюції та телеологічне (і теологічне) тлумачення сенсу виникнення життя представлено повною мірою у філософії класичного східного космізму. У статті будемо спиратися на ідеї мислителів класичного космізму антропокосмічного напрямку – В. Вернадського, О. Чижевського, які у своїй творчості виходили з наукового світогляду й не зверталися до трансцендентних факторів; окремо звернемося до філософських роздумів К. Цюлковського. Ідеї цих філософів-космістів логічно перегукуються із сучасною фізичною космологією, ідеями глобального еволюціонізму, концепціями глобалістів. Останніми десятиліттями виникла необхідність побудови єдиної фізичної теорії, що відображає становлення фізичного світу й зачіпає низку метафізичних проблем. Антропна проблематика в цьому контексті, передусім, представлена такими іменами, як Б. Картер, Р. Дірак, П. Девіс, Д. Барроу, Дж. Влер, А. Зельманов, Г. Ідліс, Л. Лесков, А. Лінде, В. Казютинський, І. Розенталь, О. Мостепаненко, В. Бранський, І. Шкловський, Ф. Хойл та інші. Вони розглянули такі питання, як природа антропоного принципу, етапи становлення та витоки антропоної проблематики, її статус і роль в сучасній науковій системі знань, структуру антропоного принципу, його методологічну та евристичну роль та ін.

Методологія дослідження

Застосовуються теорія та метод дискурс-аналізу, метод компаративного аналізу, а також системно-логічний, діалектичний, аналітичний, синтетичний та структурний методи дослідження.

Результати

У праці «Інфляція, квантова космологія та антропоний принцип» фізик А. Лінде зазначав: «учені часто пов'язували антропоний принцип з ідеєю багаторазового (до досягнення бажаних результатів) створення всесвіту. Було неясно, хто цим займався, і чому було необхідно створити Всесвіт, придатний для нашого проживання» (Лінде, 2002). Власне, в цих міркуваннях сконцетровані всі загадки й таємниці наукового космічного мислення: як виник Всесвіт, чому він такий, який ми спостерігаємо, навіщо виникає життя, чи ми як спостерігачі є вищою формою еволюційного розвитку?

Тлумачення сильного антропоного принципу, дійсно, може бути представлено як версія принципу доцільності, за яким умова існування спостерігача розглядається як відносна межа еволюції Всесвіту. Схожу телеологічну постановку питання про еволюцію світу та виникнення життя формулює й вся космологічна філософія XX ст.: в ідеї «ноосфери» В. Вернадського й космічній біології О. Чижевського, у тому числі у М. Федорова, В. Соловйова, М. Бердяєва та ін. Усіх їх об'єднувало відношення до життя не тільки як до земного явища, а як, вночі, явища космічного.

Сучасна постнекласична наука, передусім квантова космологія, ввівши у свій контекст позицію спостерігача, приходять до ідеї взаємозалежності всіх матеріальних систем, отже, до ідеї замикання в єдине ціле світу та людини (людина розглядається як співучасник світових процесів). Світ у науці що далі, то більше уявляється як складна комбінація психічного та матеріального (В. Аршинов, Т. де Шарден). Роздуми А. Лінде над антропоним принципом у світлі квантової космології та інфляційної теорії наштовхують його на запитання: «Чи не виявиться в подальшому розвитку науки, що вивчення всесвіту і свідомості нерозривно пов'язані, й істотний прогрес в одному напрямку неможливий без прогресу в іншому?» (Лінде, 2002). Перегукується з цим думка В. Вернадського про життя як закономірне, а не випадкове планетне явище у світовій еволюції, яке буде біосфери та ноосфери (Вернадський, 2004: 231); ноосфера (за В. Вернадським) – це нова геологічна еволюційна зміна біосфери, яка стихійно складається в наш час. Отже, філософська проблема всеєдності світу та системності в їх вивченні, розроблена, зокрема, представниками філософського антропокосмізму, набуває подальшої проробки в сучасній науковій картині світу.

Розуміти світ як цілісність, означає задаватись питаннями про її основи (онтологію). У метафізичних роздумах фізиків із цього питання стався відомий методологічний розлом, що характеризувався і концепції мислителів-космістів. У своєму класичному формулюванні цей розлом пролягає за лінією «основного питання філософії». Відслідковується ця лінія й стосовно тлумачення космологічної доцільності. На категоріальному рівні причини й смисл такої доцільності пояснюються в дилемі філософсько-ідеалістичних/теологічних та матеріалістичних концепцій. Як констатує Стівен Мейєр, формулювання антропоного принципу ніби реанімувало серед певних кіл сучасних фізиків та космологів вислів «розумний задум» і внесло його в науковий лексикон (Мейєр, 1994). Зрозуміло, що в ідеалістичних ученнях причиною єдності космосу та людини, доцільності матеріальних процесів визнається Бог і дія його творчого задуму або Космічний розум, Сила (George Greenstein). Нині цю позицію яскраво відобразив британський астрофізик Фред Хойл: «Здорова інтерпретація фактів дає можливість припустити, що у фізиці, а також хімії та біології експериментував «суперінтелект», і що в природі немає сліпих сил, які заслуговують на увагу» (Fred Hoyle, 1982:16). Сам Ф. Хойл був прихильником ідей панспермії щодо зародження життя й послідовним еволюціоністом у науці, який не приймав аргументів християн- креаціоністів, але його метафізична вказівка про розумну, суперінтелектуальну творчу основу саме має ідеалістичний панлогічний відтінок.

З-поміж російських космістів послідовні матеріалісти В. Вернадський, О. Чижевський, К. Цюлковський доцільність у Всесвіті пояснювали природною спрямованістю глобальної еволюції матерії й поступовим її структурним ускладненням. Так, у розмові з К. Цюлковським про космогенез О. Чижевський наводив такі його міркування: «якщо у природі існує мозковий апарат людини, а для цього природі зна-

добилися мільярди років, значить він природі необхідний, а не є тільки виниклим у результаті тривалої боротьби (нехай випадкової, а не спрямованої) природи за існування в Космосі людської думки» (Чижевський, 2013: 16). Еволюційний детермінізм названих натуралістів не є жорстко визначеним, а має стохастичний характер. Тому доцільність в їх ученнях є не абсолютною, а відносною.

Із закономірного характеру виникнення свідомості водночас було б неправомірно припускати, ніби Всесвіт створюється заради людини, або що без людської свідомості він не міг би існувати. Подібне тлумачення є версією телеологічних пояснень в їх антропоцентричній редакції. Насправді ж, природа «байдужа» до цілей чи «бажань жити», швидше це метафоричні вислови. Модальність обов'язку, зазначає В. Казютинський, аж ніяк не властива науковим принципам. Протиставити телеологічний ідеалістичній аргументації можна лише пояснення з погляду саморозвитку, самоорганізації світу та діалектики необхідного й випадкового.

У розумінні необхідності свідомості у всесвіті думка звертається до ідеї Б. Спінози про субстанцію як причину самої себе, осмисленої матеріалістично, та свідомість як її атрибут. З позицій матеріалізму, свідомість завжди виникає у нескінченному всесвіті (мультивсесвіті), тих його «гаманцях», у яких з *імовірною* необхідністю створюються сприятливі умови для життя. Своєю чергою, виникають такі проблемні запитання: свідомість існує як природне явище; вона онтологічна реальність? Без діалектики легко можна вдатися до крайнощів. В. Вернадський, будучи натуралістом, міркуючи про космічну силу людини, визнавав цю проблему як загадку: «думка, – писав він, – не є формою енергії, як же вона може змінювати матеріальні процеси?» (Вернадський, 2004: 238). Інакше кажучи, за мисленням визнається ідеальний характер, але проблема в тому, що складно вивести з еволюції як природного процесу протилежне йому. З цим стикнулися й вчені-космологи. Так, у царині постнекласичної фізики (квантової фізики) в розумінні світу як комбінації психічного та матеріального з активною роллю психічного, свідомості, в пізнанні з'явилися суб'єктивістські інтерпретації світу як ілюзії. З ідеї, що світ дійсно веде себе залежно від того, як (або якщо) ми дивимось на нього, вони робили висновок, що він не є об'єктивним. Опонуючи такого роду умовиводам деяких учених-фізиків, А. Ейнштейн іронічно запитував: «невже Місяць існує, тільки коли ви на нього дивитесь?» (цит. за: Жданов, 2018). Іншою крайністю ігнорування діалектики може бути намагання деяких фізиків природу свідомості виводити з параметрів квантової механіки та теорії інформатики (редуючи свідомість до мозкової діяльності).

Отже, з матеріалістичних позицій більшість космістів та теоретиків глобального еволюціонізму доводять матеріальну об'єктивність взаємоузгодження параметрів Всесвіту. Спадкоємність та спрямованість еволюційних процесів забезпечується через специфічні закони та закономірності еволюції, що характерні для різних структурних рівнів матерії. Інші уявлення про «диво» й цілеспрямованість (у сенсі задуму надприродних сил і пантеїзму) в такій «тонкій під-

гонці» значень фундаментальних констант і астрономічних властивостей Всесвіту залишаються за межами наукового знання й відображають швидше складності гносеологічного порядку. Антропний принцип не пов'язаний безпосередньо з націленістю на людину, він встановлює тільки умови, необхідні для існування таких фізичних структур, що можуть сприяти появі життя та людини. З іншого боку, серед безлічі всесвітів саме в нашому Всесвіті склалися такі сприятливі умови, тому це положення певною мірою, дійсно, унікальне. А з безлічі живих систем саме те, що тільки через людину матерія спроможна себе пізнавати – робить позицію людини, якщо не центральною у Всесвіті, але, точно, за Б. Картером, «неминуче привілейованою» (Картер, 1978: 370).

Тільки у своєму соціальному розвитку, на відміну від попередніх ступенів, матерія набуває свідомої цілеспрямованості й постає саморозвитком. Філософія космізму відобразила цю унікальну властивість людини бути не стільки частиною світу, його функцією, скільки такою організацією, яка пізнає світ й, водночас, *змінює* його у своїй діяльності. Лише людині, як біогенній силі природи, вдалося своєю працею і наукою створювати «нове в історії Землі, а не тільки в історії людства» (Вернадський, 2004: 8). Що більш могутньою у своїх силах стає людина, то менше на її життя впливають природні та історичні випадковості, тим більше планомірними стають її дії й більш керованою реальність. Нині людина здійснює свою діяльність як на всій поверхні біосфери, так і в космічному просторі. Причому, в останньому йдеться не тільки про обстеження дальніх космічних просторів і об'єктів, але й про намагання втрутитися в їхній порядок.

Підтвердженням цього, приміром, є спроби астрофізиків й інженерів розробити технології терраформування стосовно Марса. Учені впевнені, що життя на Червоній планеті «не тільки можливе в майбутньому, але й неминуче» (Базанов, 2017). Досягнення сучасної науки вже дають можливість побудувати науково-дослідні бази за межами Землі. Але створення автономних колоній у космосі, придатних для життя людей, у відсутності знайдених ознак життя на інших планетах – поки що з припущень наукової фантастики. Тим не менше, спираючись на розуміння еволюційного процесу Всесвіту, його початкових геофізичних процесів й евристичних потенцій антропного принципу, можна вірити в відтворення еволюційного процесу науковими силами. Власне, технології терраформування є такими спробами. Це науково-технологічний процес, спрямований на зміну клімату планети з метою зробити її придатною для схожого життя із земним. Одна з відповідних пропозицій – надходження в атмосферу парникових газів, завдяки яким температура та тиск підвищаться настільки, що рідка вода зможе існувати на поверхні. Ще одна ідея, яка вже відкинута спільнотою вчених, належала Ілону Маску, главі SpaceX і ентузіасту з колонізації Марса. Він вважав, що найшвидше досягти постійного підвищення температури в атмосфері Марса можна шляхом ядерного бомбардування полюсів планет (де вуглекислий газ абсорбований у ґрунті і його виділення можливе під час нагрівання). Директор підрозділу NASA з вивчення планет Джим Грін запропонував свою

ідею – оточити Марс штучним магнітним «щитом», який допоможе планеті частково відновити атмосферу (Корреспондент.net, 2018). Ці та інші наукові розробки й плани підтверджують космічний масштаб людських сил і зазіхань. Таким чином, положення антропоного принципу й припущення квантової фізики про свідомість як важливу частину узгодженої картини Всесвіту, про потребу спостерігача, який, за висловом астрофізика Дж. Вілера, «привів би Всесвіт у стан буття» (за цит.: Alexei V. Nesteruk, 2013: 12), набувають особливого резонансу.

Отже, переконання філософів-космістів про активну роль людини в еволюції світу, про настання ноосферної, антропоної доби узгоджуються з метафізичними орієнтаціями постнекласичної науки. Не можна при цьому нехтувати їхніми роздумами про суперечливість розвитку людини. Так, К. Ціолковський ділився своїми побоюваннями з О. Чижевським, говорячи йому: «уявіть собі, що ми раптом навчилися би речовину-матерію повністю перетворювати в енергію, тобто втілили б формальне знання /.../ в дійсність. Ну, тоді – при всій сьогоднішній людській моралі – пиши «пропало» /.../. Земля перетворилася би на пекло: люди показали б свій голубиний умонастрій – каменя на камені не залишилося би. Людство було би знищено!» (Чижевський, 2013: 12-13). Констатація невідповідності науково-технічних, власне інтелектуальних можливостей людства загалом, і конкретних форм його моральності – ключова тема гуманістичної філософської думки й наукової фантастики (зокрема, Ст. Лема). Якщо (слідуючи гегелівському вченню) моральнісне життя охоплює, крім міжособистісних і сімейних відносин, ще громадянське суспільство й політико-правові відносини (державне життя), то тривога за майбутнє людства набуває не вузько етичного, а й політичного звучання. У цьому сенсі, не випадково В. Вернадський пов'язував настання ноосферного життя з ідеалами такого типу демократії, у якому життя людства визначалося б інтересами народних мас – усіх і кожного – й вільною думкою особистості; у якому був би реалізований принцип єдності та рівності всіх людей; у якому би наукове мислення, організована наука перетворилися на основну силу еволюції. Такий тип суспільства в геологічній історії біосфери відкриває перед людиною величезне майбутнє, «якщо вона зрозуміє це та не буде вживати свій розум і свою працю на самознищення» (В. Вернадський, 2004: 237). Попри тривоги, вчений залишався оптимістом. Корені оптимізму живив його натуралізм як наукова й філософська позиція: з зановку, що життя є закономірним явищем еволюції світу, а ноосфера є природною стадією біосфери, слідувало, що настання ноосфери узгоджується з природним законом. Учений зазначав, що біосфера неминуче перейде так чи інакше, рано чи пізно в ноосферу; цивілізація «культурного людства» як нова геологічна сила не може перерватися і знищитися (В. Вернадський, 2004: 136).

З погляду матеріалістичної діалектики, ситуація не є такою лінійною. Будь-яке ускладнення структур, зокрема, у вигляді дедалі більш високоорганізованих живих істот, виступає в сутнісному розумінні лише *передумовами*, а не умовами породження ро-

зумного життя. Фізична жива природа не може породити форми, властивості яких не диктуються їх будовою. Тому, наголошує М. Ненашев, людина *не може* бути зрозумілою як закономірний і неминучий результат еволюції живої речовини та Всесвіту загалом. Бо «жодні передумови не породжують автоматично те, до чого вони є передумовами» (Ненашев, 2012). Свобода, як визначальна характеристика людської сутності, лежить «по той бік» природи», саме тому людська діяльність, як яскраво висловився філософ і науковець В. Аршинов, має «кільцеву причинність» (Аршинов, 2003). Майбутнє людства – це те, що воно саме створює. Дійсно, діяльність людини зважає на природну необхідність, на зовнішні та внутрішні параметри порядку світобудови як відкритої системи циклів самоорганізованих процесів, однак не підкорюється їх «логіці». У необхідність природних процесів людина вносить момент ідеального, свою волю і свідомість, власну логіку, яка відповідає її інтересам і смислам. Майбутнє людини – це наслідок закладених нею самою причин. Отже, не можна безоглядно прийняти оптимізм натуралістів. Що заважає сучасній людині, не вирішивши суперечностей власного життя на Землі, в можливу майбутню колонізацію Космосу внести ті самі проблеми – нерівності, війни, елітарності, підкорення, зловживання, виснаження природи тощо? Більше того, сам сценарій розвитку історії на нашій планеті неоднозначний та існує велика вірогідність, що він може стати сумним для людства, і не тільки через природні катастрофи.

Обговорення

Виходячи з теоретичної логіки розгляду проблеми життя людини та світу, свідомості та матерії кризь призму антропоного принципу, залишається відкритим питання: навіщо розум виник у Всесвіті, яке його призначення не стільки на Землі, скільки в масштабах Космосу? К. Ціолковський, якого постійно турбувало це питання, вважав, що відповідь «буде дана не нами, звичайно, а нашими нащадками, якщо людство збережеться на земній кулі до того часу, коли вчені і філософи побудують картину світу, ближчу до дійсності, ніж наша!» (Чижевський, 2013: 26). Знову спостерігаємо етичну та гносеологічну інтенцію, характерну для антропокосмістів: лише морально розвинута людина зможе розкрити смисл свого космічного призначення й слідувати йому. Актуалізація даної можливості, в свою чергу, логічно передбачає розгляд розумного життя як вищої (і останньої) стадії розвитку світу, як його кінцевої цілі.

У філософії та науці останнім положенням є дискусійним. Так, в астрономічному словнику у визначенні змісту антропоного принципу автор зауважує: «Людина є частиною нині існуючого Всесвіту і породжена процесами, які протікають у ньому. Ці процеси тривають і тому немає підстав вважати, що людина є кінцевим «продуктом» еволюції розумної /.../ матерії» (Санько, 2001). Схожі погляди висловлює О. Бірюков: за світовою схематикою (нежива природа, біосфера, ноосфера), він вважає, що ноосферна форма далі породить якусь нову форму відображення, яка перевершить нашу свідомість і буде на неї якісно не схожа. Він умовно її називає певним

«суперрозумом». Хто або що буде субстратом такої матеріальної «надбудови» О. Бірюков не з'ясовує (говорить про змінену штучну свідомість і тіло). У свій час опонентом подібним поглядам був Е. Ільєнков. Він переконливо доводив, що форми матерії більш високоорганізованої, ніж мислячий мозок, не тільки не знає наука, а й філософія принципово не може припустити навіть як можливе. Адже, в цьому випадку, руйнується теза про пізнаваність навколишнього світу та унеможливується інша система філософії, крім скептицизму й агностицизму на кшталт позитивістського (Ільєнков, 1991: 417). Філософ вважав, що припущення, буцімто матерія взагалі здатна породити якусь нову форму руху, більш вищу, ніж мислення, було би абсолютно рівнозначним допущенню такої сфери дійсності, «яка принципово не пізнавана для мислення» (Там само: 417). Суперрозум, у О. Бірюкова, нагадує концепцію Г. Гегеля про Абсолютний (надлюдський) розум, хоча Г. Гегель допускав здатність кінцевого мислення розвинути до могутності самого світового розуму, зробитися рівним йому. Проте це й означало визнання мислення як втілення вищої реальності (вище якої немає). У цьому сенсі Суперрозум, у О. Бірюкова, як надбудова, видається, згідно з бритукою Оккама, або зайвою сутністю, що не проясняє, а навпаки заплутує суть справи, або ж для людини незбагненною реальністю через її не-людське чи пост-людське походження (кантівська «річ у собі»).

Отже, хоча наука і філософія ще не дали загальнозначущої відповіді про сенс і призначення розуму у Всесвіті, але очевидно, шукати її буде виключно людина (а не Суперрозум). Можливо, як передбачав К. Цюлковський, ця відповідь не близького дня. Водночас це зовсім не значить, що дотепер з-поміж філософів не висувались відповідні версії (що узгоджені з положеннями матеріалістичної діалектики й метафізичними установками фізики). Однією з відомих праць є «Космологія духу» Е. Ільєнкова. Філософ в сутності зв'язує проблему життя з проблемою теплової смерті Всесвіту. З усіх форм матерії, що передували соціальній формі організації, єдиною формою, що проявляє антиентропійні (й водночас енергоємні) властивості, виявляється життя. Імовірно, Всесвіт і породжує життя, задля збереження себе від руйнування й загибелі. Попри це, Е. Ільєнков визнає, що органічне життя не може протистояти світовій ентропії, вона не здатна вловити всю променисту енергію Сонця. Всесвіт як замкнена термодинамічна система, що прагне до найбільш вірогідного рівноважного стану, неминуче охолоне, якщо для розподіленої променистої енергії не знайдуться «канали виведення». Тут філософ і ставить питання щодо виникнення розуму як вищої за органічне життя стадії розвитку та його об'єктивної ролі в системі світової взаємодії. Якщо мислення загине, не залишивши нічого після себе, то воно не більше як випадковий факт в історії світобудови, «абсолютно безплідний епізод, якого рівною мірою могло б і не статися зовсім без жодного збитку для всього іншого» (Ільєнков, 1991: 432). Філософ дотримується матеріалістичної діалектики стосовно атрибутивного характеру свідомості. З цього випливає сутнісна взаємообумовленість матерії як субстанції та мис-

лення (розуму). Е. Ільєнков доводить, що не тільки мислення не існує без матерії (й це узгоджується з теоріями глобального еволюціонізму та змістом «сильного» антропного принципу), але й, навпаки, що матерії не існує без мислення.

Теза, що матерії не існує без свідомості, не здається сьогодні занадто дивною після метафізичних припущень деяких теоретиків квантової космології (Дж. Вілера, А. Лінде та ін.) про участь людини як спостерігача у створенні Всесвіту як квантової системи; про вірогідність того, що без урахування свідомості опис Всесвіту буде принципово неповним. Власне, Е. Ільєнков припускає, що саме на розумі повинна зійтися кільцева причинність або космічний цикл «кінця» світу з його «початком», замкнутися його «вища» форма з «нижчою». Фізика та астрономія, писав Е. Ільєнков, досі мають у своєму розпорядженні дані, що стосуються процесу розсіювання матерії та руху зіркових тіл (теплової смерті), але «природничо-наукові дослідження ще не показали зворотного процесу – процесу відродження померлих світів, процесу перетворення обмерзлого пару міжсвітових просторів у розпечену туманність» (Ільєнков, 1991: 429). У філософії таким агентом світового переходу від загибелі світу до його відродження й виступає розум: жертвуючи собою, він повинен здійснити свідомо світову катастрофу, викликаючи процес, зворотний «тепловому змиранню» космічної матерії. У цьому й полягає, згідно з Е. Ільєнковим, космічний смисл і вища мета існування у світі людини. Він виявляється трагічним, але й водночас піднесеним.

Висновки

Як бачимо, метафізика антропного принципу в фізичній космології та установки філософії космізму утворюють єдине поле теоретичних роздумів. За висловом астрофізика та математика Дж. Вілера, філософія занадто важлива, щоб її можна було залишити філософам. Можна не погоджуватися з цією думкою, але не можна не помітити усвідомлення значущості філософії для науки. У свій новітній постнекласичний період наука стикнулася з гносеологічними проблемами, які виходять за межі суто наукової логіки й для їх осмислення необхідно звернення до всезагальних категорій і принципів філософії. Було би справедливим обернути вислів Дж. Вілера: філософія занадто важлива, щоби віддавати її науковцям (чи плестися у них у «хвості»). Філософія космізму в цьому зв'язку підтверджує, що онтологічний бік «основного питання філософії», як і раніше, виступає способом генералізації відмінних за природою і характером світоглядних установок і побудов. Спільним між роз'єднаними на течії представниками філософського космізму залишається їх гуманістичний пафос. Ідеї цілісності світу, гармонізації відносин людини з природою, ідеї вселюдської єдності, рівності, об'єднання народів, ідеї творчої активності людини та благородної ролі наукового знання, масштабні космічні мрії й цілі людства – усі ці та інші ідеї підтверджують, що науковий світогляд потребує включати гуманітарну проблематику. Це виправдано тим, що – у глобальному сенсі – всі науки мають один предмет – історію людини. Тому наукове знання, увіснучи принцип антропності, спо-

стерігача, нелінійності, самоорганізації тощо, неодмінно стикнеться з усією морально-етичною проблематикою (в широкому сенсі розуміння). Без зміни моральнісних установок ні наука, ні саме людство за допомогою науки не зможе потрапити в «прекрасне майбутнє» й не зможе виправдати свою космічну появу.

Список літератури

1. Картер Б. Совпадения больших чисел и антропологический принцип в космологии / Б. Картер // Космология: Теории и наблюдения. – М.: Мир, 1978. – С. 369-379.
2. Стежко З. В. Идеи космизма и антропный принцип / З. В. Стежко, Г. П. Стежко // Вісник Національного авіаційного університету. – 2005. – № 1 (2). – С. 88-93. – (Серія «Філософія. Культурологія»).
3. Казютинский В. В. Космос и человек в зеркале философских дискуссий / В. В. Казютинский // Философия естествознания: ретроспективный взгляд. – М., 2000. – С. 137-168.
4. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера / В. И. Вернадский / Предисловие Р. К. Баландина. [Электронный ресурс]. – М.: Айрис-пресс, 2004. – 576 с. – Режим доступа: http://gromada-i-misto.org/wp-content/uploads/2017/11/Vernadskiy-Biosfera_Noosfera.pdf
5. Дротянко Л. Г. Космос как философская и физико-математическая проблема / Л. Г. Дротянко, Н. И. Садовой // Вісник Національного авіаційного університету. – 2007. – № 1 (5). – С. 16-21. – (Серія «Філософія. Культурологія»).
6. Казютинский В. В. Мировоззренческие ориентации современного космизма. / В. В. Казютинский // Научные чтения памяти К. Э. Циолковского. Калуга, 2007. – Режим доступа: <http://readings.gmik.ru/lecture/2007-mirovozzrencheskie-orientatsii-sovremennogo-kosmizma>
7. Линде А. Д. Инфляция, квантовая космология и антропный принцип / А. Д. Линде. [Электронный ресурс]. 6.12.2002 – Режим доступа: <http://www.astronet.ru/db/author/10752>
8. Мейер С. Методологическая равноценность теорий разумного замысла и естественного происхождения жизни: возможна ли научная «теория творения»? / С. Мейер // «The Creation Hypothesis: Scientific Evidence for an Intelligent Designer». Ed. by J.P. Moreland. – Сборник. Гл. 2., Кембриджский ун-т. 1994. – Режим доступа: http://www.goldentime.ru/hrs_text_002.htm
9. Hoyle F. The Universe: Past and Present Reflections / Fred Hoyle // Annual Review of Astronomy and Astrophysics. – Vol. 20, 1982, pp. 1-36. – Режим доступа: <https://www.annualreviews.org/doi/pdf/10.1146/annurev.aa.20.090182.000245>
10. Чижевский А. Л. Теория космических эр. (Беседы с Циолковским) / А. Л. Чижевский. Серия «Космическая философия», 2013. – С. 3-34. – Режим доступа: <http://tsiolkovsky.org/wp-content/uploads/2016/02/Teoriya-kosmicheskikh-er.pdf>
11. Жданов В. С. О природе сознания человека. / В. С. Жданов ЛитРес. 2018. – 280 с. – Режим доступа: https://books.google.com.ua/books/about/O_природе_сознания_че.html?id=26pWDwAAQBAJ&redir_esc=y
12. Базанов С. Тетраформирование Марса. / С. Базанов // Medium. Space Review. Now. 13, 2017. – Режим доступа: <https://medium.com/space-review/тетраформирование-марса-257ca395b847>
13. Бомбы отменяются. Марс пока не станет новой Землей // Корреспондент, 1 августа 2018. – Режим доступа: <https://korrespondent.net/tech/space/3996274-bomby-otmeniautsia-mars-poka-ne-stanet-novoi-zemlei>
14. Alexei V. Nesteruk. A «Participatory Universe» of J. A. Wheeler as an Intentional Correlate of Embodied Subjects and an Example of Purposiveness in Physics / Alexei V. Nesteruk. Department of Mathematics, University of Portsmouth. – P. 1-22. – Режим доступа: <https://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1304/1304.2277.pdf>
15. Ненашев М. И. Антропный принцип и проблема наблюдателя / М. И. Ненашев // Вопросы философии. –

2012. – № 4. – С. 64-74. – [Эл. ресурс]. – Режим доступа: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=515

16. Философские основания физики. Участники: В. Аршинов, В. Буданов. Стенограмма программы «ГОРДОН» телеканала НТВ. 13.11.03. – Режим доступа: http://www.chronos.msu.ru/old/RREPORTS/arshinov_filosofskie.htm

17. Санько Н. Ф. Антропный принцип / Н. Ф. Санько // Вселенная и человек. Астрономический словарь. Сайт Института космических исследований РАН. – М., 2001. / <http://www.astronet.ru/db/msg/1213236>

18. Ильенков Э. В. Космология духа / Э. В. Ильенков // Философия и культура. – М., 1991. – С. 415-437.

19. Бирюков А. В. Основные черты следующей за ноосферой ступени мироздания / А. В. Бирюков // Сферы мироздания (Эволюционные связи, соотношения, перспективы). / http://www.libma.ru/filosofija/sfery_mirozdaniya_yevolyucionnye_svjazi_sootnosheniya_perspektivy/p6.php

20. Семенов Е. А. Антропный принцип и проблема целесообразности в космогонии : дисс. ... канд. филос. наук: спец. 09.00.01 «Диалектика и теория познания» / Е. А. Семенов. – Санкт-Петербург, 1994. – 132 с. – [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://cheloveknauka.com/antropnyy-prinsip-i-problema-tselesoobraznosti-v-kosmogonii>

21. Глобальный эволюционизм (Филос. анализ). – М.: ИФРАН, 1994. – 150 с. – Режим доступа: https://iphras.ru/upfile/root/biblio/1994/Glob_evol.pdf

References

1. Karter, B. 1978. "Sovpadeniya bol'shikh chisel i antropologicheskii printsip v kosmologii" [Large Number Coincidences and the Anthropic Principle in Cosmology]. *Kosmologiya: Teorii i nablyudeniya*. M.: Mir, 369-379.
2. Stezhko, Z. 2005. "Idei kosmizma i antropnyy printsip" [Ideas of cosmism and the anthropic principle]. *Visnyk natsionalnoho aviatsiynoho universytetu. Seriya: Filosofiya. Kul'turolohiya*, 1: 88-93.
3. Kazyutinskiy, V. 2000. "Kosmos i chelovek v zerkale filosofskikh diskussiy" [Cosmos and man in the mirror of philosophical discussions]. *Filosofiya yestestvoznaniya: Retrospektivnyy vzglyad*. M.: IF RAN: 137-168.
4. Vernadskiy, V. 2004. *The biosfera i noosfera* [The biosphere and noosphere]. - M : Ayris-press. http://gromada-i-misto.org/wp-content/uploads/2017/11/Vernadskiy-Biosfera_Noosfera.pdf
5. Drotynko, L. 2007. "Kosmos kak filosofskaya i fiziko-matematicheskaya problema" [Cosmos as a philosophical and physico-mathematical problem]. *Visnyk natsionalnoho aviatsiynoho universytetu. Seriya: Filosofiya. Kul'turolohiya*, 1: 16-21.
6. Kazyutinskiy, V. 2007. "Mirovozzrencheskiye orientatsii sovremennogo kosmizma" [The world outlook orientations of modern cosmism]. *Nauchnyye chteniya pamyati K.E.Tsiolkovskogo*. Kaluga. <http://readings.gmik.ru/lecture/2007-mirovozzrencheskie-orientatsii-sovremennogo-kosmizma>
7. Linde A., 2002. "Inflyatsiya, kvantovaya kosmologiya i antropnyy printsip" [Inflation, Quantum Cosmology and the Anthropic Principle]. <http://www.astronet.ru/db/author/10752>
8. Meyyer S. 1994. "Metodologicheskaya ravnotsennost' teoryi razumnogo zamysla i yestestvennogo proiskhozhdeniya zhizni: vozmozhna li nauchnaya «teoriya tvoreniya»? [Stephen C. Meyer. *Is the scientific "theory of creation" possible?*] The Creation Hypothesis: Scientific Evidence for an Intelligent Designer. Ed. by J.P. Moreland. – Sbornik. Gl. 2., Kembrizhskiy un-t. http://www.goldentime.ru/hrs_text_002.htm
9. Hoyle F. 1982. The Universe: Past and Present Reflections. *Annual Review of Astronomy and Astrophysics*. 20:1-36. <https://www.annualreviews.org/doi/pdf/10.1146/annurev.aa.20.090182.000245>
10. Chizhevskiy, A. 2013. "Teoriya kosmicheskikh er. (Besedy s Tsiolkovskiy)" [The theory of cosmic eras. (Conversations with Tsiolkovsky)]. *Seriya «Kosmicheskaya filosofiya»*. 3-34. <http://tsiolkovsky.org/wp-content/uploads/2016/02/Teoriya-kosmicheskikh-er.pdf>
11. Zhdanov, V. 2018. *Pro pryrodu svidomosti lyudyny* [About the nature of human consciousness]. LitRes.

https://books.google.com.ua/books/about/O_природе_сознания_че.html?id=26pWDwAAQBAJ&redir_esc=y

12. Bazanov, S. 2017. "Terraformirovaniye Marsa" [Terraforming of Mars]. *Medium. Space Review*, Nov. 13. <https://medium.com/space-review/terraформирование-марса-257ca395b847>

13. Bomby otmenyayutsya. Mars poka ne stanet novoy Zemley". 2018 [Bombs are canceled. The Mars does not become yet a new Earth]. *Korrespondent*, 1.08. <https://korrespondent.net/tech/space/3996274-bomby-otmeniautsia-mars-poka-ne-stanet-novoi-zemlei>

14. Alexei V. Nesteruk. 2013. A «Participatory Universe» of J. A. Wheeler as an Intentional Correlate of Embodied Subjects and an Example of Purposiveness in Physics. *Department of Mathematics, University of Portsmouth*. 1-22 <https://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1304/1304.2277.pdf>

15. Nenashev, M. 2012. *Antropnyy printsip i problema nablyudatelya* [Anthropic principle and an observer problem]. *Voprosy filosofii*, 4: 64-74. http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=515

16. Filosofskiye osnovaniya fiziki [Philosophical foundations of physics]. 2003. *Uchastniki: V. Arshinov, V. Budanov. Stenogramma*

programmy «GORDON» telekanala NTV. 13.11. http://www.chronos.msu.ru/old/RREPORTS/arshinov_filosofskie.htm

17. San'ko, N. 2001. "Antropnyy printsip" [The Anthropic Principle]. *Vselennaya i chelovek. Astronomicheskii slovar'. Sayt Instituta kosmicheskikh issledovaniy RAN*. M. <http://www.astronet.ru/db/msg/1213236>

18. Ilyenkov, E. 1991. "Kosmologiya dukha" [Cosmology of the Spirit]. *Filosofiya i kultura*. M: 415-437.

19. Biryukov, A. "Osnovnyye cherty sleduyushchey za noosferoy stupeni mirozdaniya" [The main features of the next stage of the universe after the noosphere]. *Sfery mirozdaniya (Evolyutsionnyye svyazi, sootnosheniya, perspektivy)*. http://www.libma.ru/filosofija/sfery_mirozdaniya_yevolyucionnyye_svyazi_sootnosheniya_perspektivy/p6.php

20. Semenov, Ye. "Antropnyy printsip i problema tselesoobraznosti v kosmogonii" [Anthropic principle and the problem of expediency in cosmogony]: *diss. ...kand. filos. nauk: spets. 09.00.01 «Dialektika i teoriya poznaniya»*. *Sankt-Peterburg*, 1994. <http://cheloveknauka.com/antropnyy-printsip-i-problema-tselesoobraznosti-v-kosmogonii>

21. *Global'nyy evolyutsionizm (Filos. analiz)* [The global evolutionism (Philosophical analysis)]. 1994. M.: IFRAN. https://iphras.ru/upfile/root/biblio/1994/Glob_evolution.pdf

Т. Г. Шорина

АНТРОПНЫЙ ПРИНЦИП И ФИЛОСОФИЯ КОСМИЗМА: ОНТОЛОГИЧЕСКИЕ И ЭТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

В статье исследуются метафизические аспекты космологических и философских дискуссий в понимании Космоса как «человеко-размерной» системы мира в контексте содержания сильного антропного принципа. Доказывается, что принцип целесообразности в антропной картине мира не соотносится с антропоцентризмом и телеологией. Критически осмысливается натурализм эволюционистов в понимании сущности сознания и человека. Обосновывается принцип целеполагания в развитии разумной жизни. Анализируются морально-этические императивы деятельности человека в его земном и космическом назначении.

Ключевые слова: антропный принцип, космология, Вселенная, человек, жизнь, сознание, глобальная эволюция, натурализм, материалистическая диалектика, гуманизм.

T. Shorina

ANTHROPIC PRINCIPLE AND PHILOSOPHY OF COSMISM: ONTOLOGICAL AND ETHICAL ASPECTS

Introduction. The anthropic principle is one of the principles of modern cosmology around which, from the last decades of the XXth century and so far, constantly occur ideological discussions, not only scientific, but also philosophical. **Aim and tasks:** The paper studies metaphysical aspects of cosmological and philosophical discussions over the Cosmos understanding as a "human-sized" world system in the context of "strong" anthropic principle. The author, besides, draws on the theoretical views of the philosophers of Russian cosmism, namely V. Vernadsky, K. Tsiolkovsky, A. Chizhevsky. Tasks: to analyze philosophical-ontological and moral-ethical aspects of the role of man and consciousness in the development of matter. **Research methods:** Philosophical analysis is carried out on the basis of the materialist approach and the principles of dialectics. The procedure of critical comprehension of the given concepts and estimations is applied. **Results.** The expediency in the anthropic picture of the world is argued not to be correlated with the anthropocentrism and idealistic teleology. At the same time, the naturalism views of evolutionists over the essence of consciousness and man is criticized. The author does not agree with the reducing of consciousness to the cerebral material activity, on the one hand, and of the consciousness hypostatization, its ontologization, on the other. Also grounds that the essence of intelligent life is based on purposeful character of activity and on freedom from natural determinism in its development. Moral and ethical imperatives of human activity in its earthly and cosmic purpose are analyzed as well. **Discussion.** The author believes that the development of an anthropic picture of the world drives science to the adoption of humanitarian concepts. The human life is determined not only in scientific and technical activity, but also in a moral along broad sense. The development of science and technology within of immoral social and political landmarks of a person can ruinously affect both human affairs on Earth and space ones. **Conclusion.** The metaphysics of the anthropic cosmic principle and the ideas of Russian anthropocosmist philosophers form a single field of theoretical reflection. On the author opinion, modern ideas in quantum cosmology about the role of an observer in the Universe and the ethic's orientations of Russian cosmic philosophy converge in natural-philosophical hypothesis of E. Ilyenkov.

Keywords: anthropic principle, cosmology, universe, man, life, consciousness, global evolution, naturalism, materialistic dialectics, humanism.